

Óze Zoltán¹

A vegyi fegyverek és az igazságos háború

Chemical Weapons and Just War

Az ABV-fegyverek jelentette fenyegetés évek óta növekszik a technológiai fejlődés és a változó politikai környezet hatására. A nukleáris fegyverek terjedése és a vegyi fegyverek folyamatos felbukkanása a fegyveres konfliktusokban rávilágított a nemzetközi biztonsági garanciák törékenységére [1]. A tömegpusztító fegyverek megszerzésére törekvő államok egyfajta elrettentő erőként, biztonsági garanciaként tekintenek ezekre a fegyverekre. Lehet-e igazságos egy háború, amelyben a tömegpusztító fegyverek áldozatai főként ártatlan civilek? Igazolhatja-e a jogos önvédelem e fegyverek alkalmazását? Belefér-e a Katolikus Egyház igazságos háborúról alkotott nézeteibe a vegyi fegyverek alkalmazása?

Kulcsszavak: vegyi fegyverek, igazságos háború, Katolikus Egyház perspektívája

The threat posed by CBRN weapons has been increasing for years as technology advances and the political environment changes. The proliferation of nuclear weapons and the continued emergence of chemical weapons in armed conflicts have highlighted the fragility of the safety measures of international conventions. States seeking to acquire weapons of mass destruction see these weapons as a form of deterrent, a guarantee of security. Can a war in which the victims of weapons of mass destruction are mainly innocent civilians be fair? Can legitimate self-defense justify the use of these weapons? Does the use of chemical weapons fit into the Catholic Church's views on just war?

Keywords: chemical weapons, just war, Catholic Church perspective

Bevezetés

Kétségtelen, hogy a háború az államok kapcsolatában az egyik legrégebbi intézmény, sőt az államok háborúindítási joga, a *ius ad bellum* a 20. századig politikailag és jogilag

¹ Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Tanfolyamszervező Intézet, kiemelt főtiszt, e-mail: ozezoltan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4959-0294>

nem is volt vitás. Az 1907. évi harmadik hágai egyezmény is csak alaki feltételt szabott: a háború megindítását hadüzenetnek vagy ultimátumnak kell megelőznie [2].

A háborúindítás jogát ugyan az igazságos háború eszméje próbálta nehezíteni, amelyet Szent Ágoston fogalmazott meg (4. század), és Aquinói Szent Tamás (13. század) foglalt rendszerbe. „Bár Szent Tamás is mint teológus szól a kérdéstről, mégis abban a cikkelyben, amelyben a jogos háború három feltételét megállapította, tulajdonképpen a természetjoghoz tér vissza [...]” [3: 14]. Az eszmét H. Grotius még a 17. században is elfogadta. E felfogás szerint a háború akkor igazságos, ha azt „az Isten parancsának végrehajtására vagy önvédelem és jogsértés megtorlására indítottak” [4].

A cikk a vegyi fegyverek és az igazságos háború eszmerendszerét vizsgálja.

Az igazságos háború fogalma

Az igazságos háború régi (vallási) elméletének alapja egyfelől a skolasztikus filozófia és a kánonjog; másfelől, (inkább a gyakorlat és a *jus in bello* oldaláról) a római jog és a lovagi hadviselés szabályai. Szent Ágoston az igazságos háborút a felebarát szeretetéből vezette le, alapparadigmáját a támadó – áldozat – (keresztény) szemlélő háromszögben mutatja be [2]. Szerinte akkor kell igazságos háborút indítani és viselni az eretnekek és általában a bűnösök ellen, ha a háború illeszkedik Istennek a megváltást elősegítő szándékaihoz, illetve akkor lehet igazságos háborút viselni, ha a háború vívása során a háborút vívó katonák szándéka az isteni szándékot tükrözi. Ennek a koncepciónak az alapja Isten megváltó szándéka és a megváltás terve [5]. Mivel a szemlélő szereti az áldozatot, ezért megvédi; de mivel a támadót is szereti, csak abban a mértékben használ vele szemben erőszakot, amennyiben ez ártalmatlanná tétele érdekében szükséges: ez egyszerre ad eligazítást a *jus ad bellumra* és a *jus in bello* vonatkozóan. A harc jogossága a felek álláspontjainak az isteni igazsághoz való közelségüktől függött. Ennek mércéjét Aquinói Szent Tamás állította össze a *Summa Theologicában*; alapvető kritériumai az igazságos ok, a helyes szándék, és a legitim hadviselő hatóság. Más középkori források további kritériumként említik, hogy a háború célja a béke legyen, csak végső esetben indítsák, és arányos legyen az elérendő céllal (összességében). Már ekkor megjelennek a későbbi *jus in bello* alapelvei, az arányosság és a megkülönböztetés [2].

Az „igazságos háború” hagyományos elmélete három fő kérdés köré épül: a *háború indításának joga*, a *hadviselés szabályai*, valamint a *háború utáni rendezés szabályai*, avagy a skolasztikus szóhasználatban: *jus ad bellum*, *jus in bello* és *jus post bellum*. Mostanság azonban mindenekelőtt a középső fogalomra, azaz a *hadviselés szabályaira* irányul a figyelem. Ezen belül határozhatók meg legkönnyebben az egyértelmű jogsértések, még ha oly ritkán kerülnek is nyilvánosságra, és még ritkábban sújtják őket büntetéssel. A *jus in bello* két alapszabálya a harcban részt vevők és a harcban részt nem vevők megkülönböztetése (amely utóbbiakat a lehető legnagyobb mértékben kímélni kell), illetve az arányosság, vagyis erőszakot csak abban a mértékben lehet alkalmazni, amennyiben az előmozdítja a háború sikeres befejezését [6].

Ezen alapelvek tartalma és értelmezése változó volt. Az igazságos ok jelenthetett beavatkozást az ártatlanok védelmében (Szent Ágoston), az isteni büntetés eszközt (Aquinói Szent Tamás), önvédelmet (bár ezt Ágoston nem fogadta el, a bűnös

önszeretet jelének tekintette), vagy – a kereszténységen kívüli ellenfél esetében – szabályok nélküli „szent háborút” (például a keresztes hadjáratok esetén). A helyes szándék egyértelműen a jóhiszeműséggel, egy kívülről nehezen bizonyítható fogalommal azonos. A legitim hatalom eredetileg a fejedelmet, majd jóval később a szuverén államot jelentette: állam alatti szereplők számára először Kálvin vindikálta a zsarnok elleni felkelés jogát. Az utolsó lehetőség és az általános arányosság követelménye az erőszak-alkalmazást kívánja korlátozni minden esetben, az igazságos béke a háború igazságosságának kérdését a háború utáni politikai rendre is kiterjesztette [2].

Hangsúlyozandó, hogy az igazságos háború inkább eszmeáramlat, mintsem egységes elmélet, ez is magyarázza végső soron totális alkalmatlanságát a jus ad bellum területén bármilyen szabályozás létrehozására. „Az igazságos háború bármely elméletében csak az egyik félnek lehet igaza, »amint hogy egy per sem lehet ilyen [t. i. mindkét félre nézve igazságos]«, „az ellenségre rábizonyítani igazságtalan voltát viszont rendkívül nehéz [...]” [2]. Az igazságos háború tana azonban nehezen értelmezhető korunk fegyveres konfliktusaiban, hiszen – erősen kétséges hatékonysága mellett – a háború okának megállapítása eleve szubjektív. Homlokegyenest más érthető az „igazságos” kifejezés alatt, és egyébként is csak a Civitas Christiana-hoz tartozó államokra volt érvényes. Például Francisco de Vitoria lényegében elfogadta az Újvilág meghódítását a civilizáció terjesztése érdekében [4].

A Katolikus Egyház álláspontja a háborúról

A világban egyre terjedni látszó háborús konfliktusok, és különösen a Szíriában zajló háború közepette számos katolikus gondolkozhat azon, vajon az egyház milyen útmutatást ad az ilyen helyzetek kezelésére. A Katolikus Egyház a következőket tanítja a háború és béke kérdésében [8], [9]:

1. „A támadó háború önmagában erkölcstelen” [8].
2. „Az erkölcsi törvény háború alatt is érvényben van” [8].
3. „Igazságosan háborúba bocsátkozni szigorú feltételekhez kötött” [8].
 - A támadó fél által indukált veszteség tartós, súlyos és minden kétséget kizáró kell, hogy legyen [8].
 - A károkozás abbahagyására használt minden eszköz használhatatlannak vagy hatástalannak kell, hogy bizonyuljon [8].
 - „A sikerhez szükséges feltételek meg kell, hogy legyenek” [8].
 - „A fegyveres erő alkalmazása nem okozhat súlyosabb kárt, mint maga a megszüntetendő rossz. A modern pusztító eszközök hatékonysága nagyon súlyosan esik latba e feltétel mérlegelésében (vö. A Katolikus Egyház Katekizmusa, 2309.)” [8].
4. „A nem harcolókat, a sebesült katonákat és a hadifoglyokat tisztelni kell és emberségesen kell velük bánni” [8].
5. „Ezeket az elveket körültekintő mérlegeléssel kell alkalmazni” [8].
A hívő katolikusok saját értékítéletük alapján mérlegelhetik az adott szituációban, hogy fennáll-e az igazságos háború feltétele.
6. Egyes személyek radikális erőszakmentességre rendeltettek.

„Akik lemondanak az erőszakos és véres tettekről és az emberi jogok biztosítására a védekezésnek a leggyengébbek számára is hozzáférhető eszközeihez folyamodnak, az evangéliumi szeretetről tanúságot tesznek, föltéve, hogy ez megtehető a többi ember és a társadalom jogainak és kötelességeinek kára nélkül. Törvényesen tanúsítják az életet és tárgyakat pusztító erőszakhoz folyamodás fizikai és erkölcsi veszedelmének súlyosságát. (A Katolikus Egyház Katekizmusa, 2306.)” [8].

A háború nem szerepel Isten tervében, az a bűn, a bűnbeesés következménye, amely a megváltás után is tapasztalati tény marad.

A történelem folyamán az ágostoni gondolatokból a Katolikus Egyház több elemet elvetett, illetve nem tartott aktuálisnak, a 20. század során a háborúk egyik radikális ellenzőjévé és a béke határozott védelmezőjévé vált. Elméletileg és teológiailag fenn-tartja ugyan az igazságos háború lehetőségét, de azt csak a tisztán honvédő háború esetében látja megvalósulni, mégpedig az arányos védelem elvei alapján. A Katolikus Egyház nem az egyes fegyveres konfliktusok megítélésével foglalkozik, hanem minden erejével a békét kívánja előmozdítani.

Vegyi fegyverek szerepe a fegyveres konfliktusokban

A vegyi fegyverek újra reneszánszukat élik. A közelmúltban, a legnagyobb mennyiségben a szíriai konfliktusban bukkantak fel ezek a tömegpusztító fegyverek, mind az ágensek száma, mind a célba juttatás eszközeinek változatos formája megdöbbentő. A felhasználók között ugyanúgy megtalálhatók az állami, mint a nem állami szereplők. Az ENSZ Vegyi fegyver Tilalmi Szervezete (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (UN-OPCW) Joint Investigative Mechanism (JIM) döntő szerepet játszott mind a felhasznált anyagok, mind az elkövetők beazonosításában.

Az ABV-fegyverekkel végrehajtott támadásokat elemezve egyértelműen kiderül, hogy a fenyegetettség spektruma tágult. A Közel-Keleten olyan első világháború korabeli vegyi fegyvereket is bevetettek, mint a mustárgáz, ugyanakkor volt példa jóval szofisztikáltabb ideggáz alkalmazására is. Szíriában kis túlzással majdhogynem olyan méreteket öltött a vegyifegyver-alkalmazás, mint szilveszterkor a tűzijáték, lőtték rakétával, ledobták hordóban, helikopterről. Előszeretettel használták a kormányerők és a különböző terroristaszervezetek is, a skála a gyártáshoz nagy szaktudást igénylő szarintól kezdve az iparban széles körben használt, így könnyen hozzáférhető klórig terjedt.

A vegyi fegyverek megítélése a Katolikus Egyház szerint

A tömegpusztító fegyverek általános megítéléséről a Katolikus Egyház Katekizmusa 2314 nyújt iránymutatást: „Minden olyan háborús cselekmény, mely egész városoknak vagy széles területeknek és lakosságuknak különbségtétel nélkül való elpusztítását célozza, bűncselekmény Isten és ember ellen, amit következetesen és habozás nélkül kárhoznatni kell.” A modern háború azzal a kockázattal jár, hogy alkalmat nyújt ilyen büntények elkövetésére azoknak, akik tudományos fegyverek, különösen atom-,

biológiai vagy vegyi fegyverek birtokában vannak. Erről elég sok deklaráció született, például legutóbb Ferenc pápa Japánban tett látogatása alkalmával.

Bernardito Auza érsek szentszéki ENSZ-megfigyelő 2017. március 15-én az ENSZ Biztonsági Tanácsának New York-i ülésén felhívta a figyelmet arra, mennyire könnyen kerülnek a tömegpusztító fegyverek a terroristák kezébe, és élesen elítélte a jelenséget, amely elősegíti és meghosszabbítja az erőszakos konfliktusokat [10].

A vegyi fegyverekről konkrétan pedig Ferenc pápa 2018-ban a következőket mondta: „Szíriából bombázásokról érkeznek szörnyű hírek, több tucat áldozat van, köztük sok nő és gyermek. Arról is szólnak a hírek, hogy sok embert a bombákban lévő vegyi anyagok pusztító hatása sújtotta. Imádkozunk az összes elhunytért, a sebesültekért, a szenvedő családokért! Nincs jó vagy rossz háború, és semmi, de semmi sem igazolhatja ezeknek a megsemmisítő eszközöknek a használatát védtelen emberekkel és népekkel szemben. Imádkozunk, hogy a politikai és katonai vezetők a másik utat, a tárgyalás útját válasszák, hiszen az az egyedüli út, amely olyan békét tud hozni, amely nem a halál és a pusztítás békéje” [11].

Ezen irányelvekből egyértelműen levonható a következtetés, hogy a vegyifegyver-alkalmazás nem tartozik az igazságos háború eszmerendszerébe.

Összegzés

A háborúról szóló katolikus tanítás olyan felismerésekből indul ki, amelyek a népek általános tapasztalatában, illetőleg a Biblia világában már a kereszténység előtt is jelen voltak [12]. A 20. és a 21. században főként az kívánt új hangsúlyokat a Katolikus Egyház részéről, hogy addig soha nem ismert hatású tömegpusztító fegyverek jelentek meg, elsősorban a vegyi, a nukleáris és a biológiai fegyverek [13]. Noha az egyházi tanítás alapelvei az igazságos háborúról érvényben maradtak, belőlük kiindulva új irányelveket is megfogalmaztak [14], [15]. Az igazságos háború kifejezés nem a háborúk igazolását jelenti. Az alapvető törekvés az, hogy az ilyen konfliktusok megakadályozására minden lehetőséget fel kell használni. A háború során – még ha az igazságos volna is – nem válik minden megengedetté az ellenséggel szemben. Különösen az új fegyverek tömegpusztító hatása, amely szinte elháríthatatlanul sújtja a polgári lakosságot is, általános erkölcsi elutasító álláspontot váltott ki főleg a nukleáris fegyverekkel szemben [12]. Eszerint ezeknek a hatása ellenőrizhetetlen, és ezért a használatuk erkölcsileg egyáltalán nem megengedett [12]. A háború igazságosságának végső alapja a jogos önvédelem, a tömegpusztító fegyverek, beleértve a vegyi fegyvert azonban a tapasztalatok alapján olyan mértékű pusztítást okoznak a civil lakosság körében, amelynek egyenes következménye, hogy ilyen fegyverek gyártása és birtoklása erkölcsileg elfogadhatatlan.

Hivatkozások

- [1] N. Kiglics szerk., „II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötet,”

2017. [Online]. Elérhető: www.uni-pen.hu/files/konferencia/2017/Teljes_konf_tanulmánykotet.pdf (Letöltve: 2019. 12. 15.)
- [2] P. Szigeti, „Jus ad bellum normák a jelenkori fegyveres konfliktusokban,” *debrecenijogimuhely.hu*, [Online]. Elérhető: www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/jus_ad_bellum_normak_a_jelenkori_fegyveres_konfliktusokban/ (Letöltve: 2019. 12. 05.)
- [3] G. Péterffy, „Szent Tamás tanításának patrisztikus forrásai – A Háború,” Budapest, 1941. [Online]. Elérhető: http://mtdaportal.extra.hu/books/peterffy_gedeon_a_haboru.pdf (Letöltve: 2020. 01. 07.)
- [4] J. Bruhács, *Nemzetközi Jogl.* Budapest: Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 2014, p. 176.
- [5] L. Újházi, „Szent Ágoston »háborúelméletének« korai forrásai,” in *A Természetjog Napja II.*, Budapest: Pázmány Press, 2019, pp. 239–259.
- [6] G. Wills, „Mi az igazságos háború?,” *beszelo.c3.hu*, 2004. [Online]. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/mi-az-igazsagos-haboru> (Letöltve: 2019. 12. 04.)
- [8] Katolikus Válasz, „6 dolog, amit minden katolikusnak tudnia kellene az »igazságos háború« elvéről,” *Katolikus Válasz*, 2017. [Online]. Elérhető: https://katolikusvalasz.blog.hu/2017/04/10/6_dolog_amit_minden_katolikusnak_tudnia_kellene_az_igazsagos_haboru_elverol (Letöltve: 2019. 12. 03.)
- [9] Magyar Kurír, „Ferenc pápa üzenete a béke 50. világnapjára,” *Magyar Kurír*, 2016. [Online]. Elérhető: www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-beke-50-vilagnapjara (Letöltve: 2019. 12. 05.)
- [10] Magyar Kurír, „A szentszéki ENSZ-megfigyelő felemelte hangját a fegyver- és emberkereskedelem ellen,” *Magyar Kurír*, 2017. [Online]. Elérhető: www.magyarkurir.hu/kitekinto/a-szentszeki-ensz-megfigyelo-felemelte-hangjat-fegyver-es-emberkereskedelem-ellen (Letöltve: 2019. 12. 04.)
- [11] Magyar Kurír, „Ferenc pápa vasárnap délben: Semmi sem igazolhatja vegyi fegyverek alkalmazását!,” *Magyar Kurír*, 2018. [Online]. Elérhető: www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-vasarnap-delben-semmi-sem-igazolhatja-vegyi-fegyverek-alkalmazasat (Letöltve: 2019. 12. 04.)
- [12] P. Erdős, „Hadviselés és háború a Katolikus Egyház tanításában,” *Magyar Sion*, 53. évf. 2. sz., pp. 269–281.
- [13] L. Újházi, „A nukleáris elrettentés a katolikus egyház megnyilatkozásainak a fényében,” *Hadtudományi Szemle*, 12. évf. Klmsz., pp. 339–359., 2019. DOI: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.23>
- [14] Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, „Az Egyház társadalmi tanításának compendiuma,” [Online]. Elérhető: www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html (Letöltve: 2019. 12. 06.)
- [15] L. Újházi, „Az »igazságos háború« tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál,” in *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*, I. Gócze szerk., Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017, pp. 21–41.